

”När det tar slut och börjar om igen” Ekokritiska perspektiv på Stefan Castas ungdoms- dystopier

Abstract: The Swedish author Stefan Casta has written several books for children and adults, thematically addressing nature and environment. This paper highlights and discusses ideological and aesthetical aspects in his recent novel, Den gröna cirkeln (2011) and its sequel, Under tiden (2012), from an ecocritical perspective. The novels combine environmental commitment with a dystopian story about four young people who survive a climate catastrophe but get lost in a world they no longer recognize and where ordinary logic does not seem to exist. The paper elucidates this process by a comparison with Buell's (2001) concept of toxic discourse as there are several parallels, such as elements like a lost paradise, inescapable toxic, and the oppression of powerful societal interests, throughout the story. Simultaneously, ambivalence towards culture and civilization is expressed. Nature and culture become intertwined in a way that differs from the conventional dichotomy and this complexity is the supporting structure of the texts. The four teenagers, and even more so the following generation, become symbols of a new future, a pattern recognized from much dystopian as well as children's fiction, where the weak and oppressed turn out to be the heroes. The optimistic and didactic ambition in this kind of dystopian stories is often aimed at creating an engagement for environmental issues and a sustainable future among young people. By placing the story in an imagined future as well as adding fantastic elements, Stefan Casta creates a kind of "Verfremdungseffekt" on phenomena we often do not question in our lifestyle. This could be a liberating relativization to the young readers; the social and cultural drives that rule many of our life choices are not essential and can therefore always be reconsidered.

Keywords: Ecocriticism, Stefan Casta, dystopian fiction, nature, environment, climate change

Litterära berättelser är alltid en avspegling av sin tid och sina läsare. Den ökande populariteten för dystopiska historier idag, särskilt inom ungdomskulturen, är därför ett symboliskt intressant fenomen. Berättelser för barn och ungdomar har av konvention generellt haft lyckliga slut, det har inte varit legitimt att bidra till pessimism och känslor av hopplöshet (se t.ex. Sambell 2003, 163–178). Detta verkar dock ha förändrats under de senaste åren, då dystopiska drag har blivit allt vanligare i berättelser för unga. Tydliga exempel på detta är Suzanne Collins trilogi *The Hunger Games* (2008–2010), Carrie Ryans *The Forest of Hands and Teeth* (2009) och M. T. Andersons *Feed* (2002).

Även i Sverige skrivs böcker som utspelar sig i en framtid bortom en större katastrof och en av de mest intressanta författarna i sammanhanget är Stefan Casta. Han anknyter till den starka internationella trenden, men också till en inhemsk tradition av framtidskildringar för yngre, representerad exempelvis av författare som Ylva Karlsson, Cannie Möller, Börje Lindström och Sofia Nordin. I Castas romaner *Den Gröna Cirkeln* (2011) och dess efterföljare *Under Tiden* (2012) får vi följa fyra svenska tonåringar, från deras liv på en internatskola något decennium efter vår samtid, genom upplevelsen av en miljökatastrof och mot en möjlig ny framtid. Som i många av Castas böcker är relationen mellan människa och natur, och inte minst mänsklighetens ansvar gentemot naturen, ett grundläggande tema. I denna artikel analyseras dessa två romaner ur ett ekokritiskt perspektiv och med fokus på både ideologiska och estetiska aspekter, en typ av analys som förordas och appliceras också i *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults* (Basu et al. 2013). Jag diskuterar hur natur och samhälle representeras i romanerna, vilka bilder av mänsklighetens ansvar och framtidsutsikter som presenteras och kommer även in på hur narrativa strukturer och intertextuella drag relaterar till denna miljö- och framtidstematik.

Dystopin och ekokritiken

Den dystopiska berättelsen som genre tar avstamp i en fascination för det som skrämmer. Dess rötter kan spåras till en äldre tradition av apokalyptiska berättelser som de bibliska myterna om syndafloden och förstörelsen av Sodom och Gomorra, men genren formades främst under 1800-talet samtidigt som den utvecklades till en tacksam arena för samhälls- och civilisationskritik (Garrard 2004, 85–93). Måltavlan för denna kritik har varierat kraftigt över tid, från att handla om riskerna med den begynnande industrialiseringen till, i synnerhet i samband med världskrigen, om hur den moderna

civilisationen fördärvats genom makthunger, krig och diktatoriska system. Under kalla krigets dagar var det vanligen världen efter en kärnvapenkatastrof som skildrades i dystopierna. Sedan några årtionden har miljö- och klimatkatastrofer orsakade av människan ofta varit utgångspunkten för den dystopiska fiktionen.

Parallellt har under de senaste decennierna forskningsfältet ekokritik utvecklats, dels för att möta den allt mer frekventa miljötematiken, dels för att utforska dess rötter och traditioner. Huvudsakligen handlar ekokritisk forskning om att sätta skönlitterära texter i relation till ekologiska frågeställningar. Framför allt riktas intresset mot vilka underliggande värderingar kring natur och miljö olika texter ger uttryck för, vilket rymmer en stark etisk dimension. En viss förskjutning har på senare år skett från "ecocriticism" till "environmental criticism", vilket markerar att det inte endast är i strikt ekologisk bemärkelse man talar om miljö, utan snarare om ekologisk miljö i samspel med samhällelig och människoskapad (se t.ex. Buell 2005). Detta bredare anslag finner jag också mest fruktbart, dock väljer jag att använda mig av begreppet ekokritik eftersom detta på svenska är mer etablerat än miljökritik.

Dystopin är långt ifrån den enda typ av litteratur som tematiserar ekologiska frågor, men en viktig del av den – när det dessutom rör sig om verk som vänder sig till en ung publik – blir de ideologiska och etiska aspekterna särdeles brännande. Detta spänningsfält behandlas i en engelskspråkig kontext i *New World Orders in Contemporary Children's Literature* (Bradford et al. 2008), vilken diskuterar barn- och ungdomslitteratur i förhållande till de senaste decenniernas kulturella, ekonomiska och politiska utveckling samt vilka framtidsbilder de unga läsarna möter vad gäller globalisering, sociala strukturer och, inte minst, miljöfrågor. I föreliggande artikel vill jag alltså ta ett liknande grepp på två svenska ungdomsromaner.

Förstörelsen och skräcken

I barnlitteratur såväl som i dystopisk fiktion återfinns ofta inslag av samhällskritik och didaktiska syften. Kombinationen av de två indikerar följaktligen att det för läsaren kan finnas åtskilliga lärdomar att göra om framtiden och hur man kan rädda den, ofta dock framställda genom en underhållande hjälte- och äventyrsintrig (jfr Hintz & Ostry 2003, 7–8). Castas böcker följer i hög grad detta mönster, om än på ett, estetiskt och tematiskt, tämligen komplicerat sätt. Som i de flesta dystopiska berättelser med ekologisk tematik betonas kontrasten mellan naturen före och efter den stora vändpunkten, men

Casta beskriver också den gradvisa förstörelse som föregår katastrofen. Detta kan relateras till det som inom ekokritiken har kallats *toxic discourse*, av Lawrence Buell definierat som "expressed anxiety arising from perceived threat of environmental hazard due to chemical modification by human agency" (Buell 2001, 31). Buell pekar också ut några kännetecknande drag i denna diskurs, vilka ofta återfinns i skönlitteratur, men också i mediareporteringen om ekologiska risker, och som kan sammanfattas:

- bilden ett ursprungligt paradiset som har förstörts,
- föreställningen att det inte finns någon möjlighet att undkomma giftet,
- föreställningen att maktintressen står i opposition till möjligheten att leva i en ren miljö (Buell 2001, 37-41).

"Giftet" – the toxic – och dess effekter måste som jag ser det förstås i vid bemärkelse. Dels handlar det om skadliga ämnen som har en direktpåverkan på miljön och människors hälsa, inte bara när de släpps ut industriellt, utan också genom att de är en del av vårt dagliga liv, det vi äter och har på oss. Dels rör det sig om, delvis andra, ämnen vars effekter på klimatet i grunden förändrar människors levnadsvillkor.

På olika sätt återfinns den diskurs Buell beskriver också i Castas romaner. Framför allt den tredje punkten, om hur mäktiga, ekonomiska intressen motsätter sig ansträngningar att leva på ett hållbart sätt (jfr Buell 2001, 41), är tydligt närvarande, speciellt i början av berättelsen. För att belysa detta kan det vara på sin plats att säga något om berättarkonstruktionen i böckerna eftersom denna har betydelse för tolkningen. Den interne berättaren i den första boken är en gammal man vid namn Hämpling som ser tillbaka på några extraordinära upplevelser i sin barndom. Huvudsakligen kretsar dessa minnen kring fyra andra ungdomar som han en gång kände och levde nära. Således är han till övervägande del mer ett vittne till, än en deltagare i, skeendet. Berättandet kan med narratologiska termer (jfr Genette 1980, kap 5) betecknas som intradiegetiskt och till största del heterodiegetiskt, det vill säga det sker inom fiktionens ramar och berättaren deltar inte (mer än ytterst marginellt) i handlingen. Till sin hjälp har han en dagbok från en av de fyra, flickan Judit, och några filmklipp, som han redigerar till en berättelse främst med Judit som homodiegetisk berättare. Judit är alltså både berättare och en viktig karaktär i handlingen. Läsaren får på så sätt följa hennes liv från tillvaron på en internatskola, genom upplevelserna av klimatkatastrofen och in i en helt annan framtid. I den andra boken fungerar berättandet på liknande sätt med en intra- och heterodi-

egetisk berättare som påstår sig återge en muntlig legend, i en del avsnitt med Judit som homodiegetisk berättare. I korta kursiverade partier som inleder vissa kapitel etableras även en metafiktiv nivå där berättaren resonerar om legendens olika versioner och vad som bör tas med respektive utelämnas i texten. Samtidigt används i dessa passager ett direkt du-tilltal till läsaren, ofta innehållande filosofiska tankegångar om livets olika dimensioner.

Referenser till exempelvis David Beckham, Ikea-bokhyllor och Gunilla Bergströms böcker om Alfons Åberg placerar skeendet i en relativt nära framtid och troligen i Sverige. Miljöproblemen har eskalerat, men den slutliga katastrofen har i början av skildringen av Judit och hennes vänner på skolan ännu inte skett. Vi får veta att vädret pendlar mellan extrem värme och våldsamma regnperioder. Många djur och växter har utrotats. Exempelvis är svanar en av de få fågelarter som finns kvar, blommor existerar knappt längre och tomater är mycket sällsynta och exklusiva. Kopplat till detta beskrivs den moderna livsstilen och dess produktions- och konsumtionsmönster, som hur människor på ett närmast maniskt sätt köper kläder som de bara har för avsikt att bära en eller två gånger innan de kastas. Indirekt framgår att starka ekonomiska intressen i samhället vill att konsumtionen, liksom den exploatering av naturen som den bygger på, ska fortsätta på detta sätt. Det estetiska valet av en intradiegetisk och mestadels heterodiegetisk berättare, som alltså återfinns inom fiktionen men som i mycket liten utsträckning deltar i skeendet, bidrar till att ge tyngd åt verkets ideologiska budskap om vikten av att leva hållbart. Det är inte bara erfarenheter från fyra ungdomar vid en speciell tidpunkt och plats som beskrivs, utan också en större och mer generell bild utifrån ett efterhands- och helhetsperspektiv.

Som en reaktion på den destruktiva livsstilen och miljöhoten bildas en motståndsrörelse som Judit och hennes vänner Dinah, Gabriel och David ansluter sig till. Till att börja med dock utan att veta att deras egen lilla klubb, kallad "den gröna cirkeln" har paralleller i ett större sammanhang, ett hemligt sällskap vars medlemmar intuitivt känner igen varandra på ögonen. I och med detta införs ett fantastiskt inslag i berättelsen, vilket efter hand blir allt viktigare. De fyra ungdomarna känner sig alienerade i samhället och vill istället leva vad de kallar ett liv bortom själviska vinstintressen, de börjar utvecklas till vad Bradford et al. (2008, 90) betecknar som "eco-warriors". Dinah är den som uttrycker det mest drastiskt när hon säger att hon älskar djur men hatar människor och den tid de lever i (Casta 2011, 25; 30). Hennes attityd vittnar också om känslan av maktlöshet och upplevelsen att det närmast är omöjligt att förändra tillståndet i värl-

den, igenkännlig som det Buell kallar "the threat of hegemonic oppression" (Buell 2001, 41). I anslutning till detta fenomen diskuterar Buell också "the gothicization of squalor and pollution", det vill säga hur skildringar av miljöhot ofta antar en mytisk och gotiskt skräckartad ton (Buell 2001, 42). Detta är precis vad som händer i Castas berättelse när de fyra ungdomarna möter världen efter den slutliga miljökatastrofen.

Den katastrofala vändpunkten sker när våldsamma stormar och regn plötsligt nästan utplånar staden de bor i samt, underförstått, en stor del av resten av världen. De fyra huvudpersonerna sitter på ett trädäck, som slits bort från skolbyggnaden av vinden och blir till en flotte som transporterar dem ut till havs. Parallellen till den bibliska berättelsen om syndafloden och Noaks ark är tydlig och återkommer också på flera ställen i böckerna. Ungdomarna lyckas överleva genom att klamra sig fast på flotten och, när vädret lugnar ner sig, livnära sig på alger, maneter, musslor och kondensvatten. När de äntligen kommit i land, oklart efter hur lång tid, möts de av ett livlöst och tillsynes förgiftat landskap (Casta 2011, "Senare delen"). Den förstörda naturen beskrivs på ett realistiskt, närmast vetenskapligt, sätt. Då ungdomarna senare hittar en gård med en död men samtidigt mystiskt konserverad familj som sitter runt ett bord och håller varandras händer, antar berättelsen symboliska och skräckartade övertoner:

När jag knäböjer för att få ögonkontakt med kvinnan ser jag att hon har alldeles kolsvarta ögon. De är ovala som Kalamataoliver men liksom flytande i formen. Jag tycker att svärtan rör sig lite i kanterna, som vågor nästan. Jag tycker att jag kan känna hur jag liksom dras neråt, hur min egen blick börjar bli suddig (Casta 2011, 83).

I bokhyllan i huset hittar Judit och hennes vänner en bok med titeln *Det hemliga sällskapet*, en bok som de brukade läsa även i "den gröna cirkeln". Vidare bär mamman ett halsband format som en cirkel med en grön sten i. Ett mystiskt samband mellan familjen och de fyra tonåringarna etableras således, och i slutet av den första boken hjälper den döda, men i någon bemärkelse fortfarande levande, pappan dem att komma undan sina fiender. Fienden är ett antal svartklädda och beväpnade män som profiterar på vad som är kvar av civilisationen, ett slags kvarlevor från det samhälle präglad av exploatering och mördande konkurrens som just havererat.

Judit, Dinah, David och Gabriel stannar en tid på denna plats och genomlever olika prövningar och fasor, som dock också stärker de-

ras gemenskap och känsla av att trots allt i viss mån kunna påverka sitt öde. I slutet av *Den gröna cirkeln* ger de sig av och i början av *Under tiden* får läsaren veta att de har rest långt och förgäves sökt efter en plats att bo på som inte är ockuperad eller förstörd. Omöjligheten att undkomma giftet (jfr Buell 2001, 38) är därmed ett viktigt tema i berättelsen, även om en mer hoppfull framtid så småningom presenteras, vilket sannolikt har att göra med böckernas målgrupp.

Föreställningen om ett ursprungligt paradiset (jfr Buell 2001, 37) är en mer svårfångad aspekt i Castas texter. En livsstil i harmoni med naturen hålls fram som ett ideal, men kan inte på något sätt fastställas i tid. Detta kan förstås som en önskan att problematisera förenklade dikotomier mellan natur och kultur och mellan det förflutna och samtiden. Denna ambivalenta skildring av civilisationen är central i förhållande till den tänkbara framtid som böckerna skisserar.

Unga hjältar och en möjlig framtid

Det ekokritiska perspektivet inbegriper en kritisk hållning gentemot en konventionell dikotomi, vilken "konstruerar naturen (det som är av sig självt) och kulturen (det som är skapat av människan) som från varandra skilda sfärer" (Schultz 2007, x-xi). Tidig ekokritik identifierade ofta en ganska entydig modernitets- och civilisationskritik i litteratur som exempelvis den romantiska och transcendentala naturpoesin. Många, både äldre och nyare, skönlitterära verk med miljötematik problematiserar dock denna dikotomi och föreställningen om den ursprungliga, orörda naturen (Garrard 2004).

Att mänskligheten och den moderna civilisationen på ett destruktivt sätt har exploaterat naturen betonas gång på gång i Castas romaner. Naturen beskrivs som ett offer och samtidigt som en hämnare. Exempel på hur naturen slår tillbaka är hur djuren i många avseenden blivit överlägsna människan. De arter som har överlevt katastrofen och som ungdomarna möter när de når land efter sin tid på flotten (Casta 2011, "Senare delen") och så småningom på Cirkelöarna (Casta 2012, 165f) är stora rovfåglar, giftormar och enorma mängder råttor, vilka bär på sjukdomar liknande den medeltida digerdöden. Vidare är regnet liksom marken giftig för människor. Delar av landskapet beskrivs som helt öde, en intighet utan minsta ljud av djur och fåglar, utan dofter eller vindar (Casta 2011, 209; 309). När Judit och Dinah når ett område med kullar, en som de tror naturlig variation i landskapet, visar det sig vara en före detta soptipp (Casta 2011, 216f). Strax efter detta finner de en stad i ruiner, en stad som de så småningom förstår är deras egen. Misstankarna de haft om att deras

familjer och en majoritet av befolkningen har utplånats bekräftas. De få överlevande lider av sjukdomar och deras tillvaro präglas av våldsamma konflikter mellan olika grupper.

Judit beskriver vad som hänt på följande vis: "Om Jorden varit sig lik och inte fått ett sådant raseriutbrott och försökt kasta av sig ohyran som höll på att ödelägga planeten. Människorna. De dumma, dumma människorna" (Casta 2012, 49). Detta sätt att förmänskliga naturen märks ofta i ekokritisk litteratur, en tendens som beskrivits med uttrycket "the pathetic fallacy", eftersom vi tenderar att betrakta mänskligheten som förövaren och naturen som ett plågat offer och så småningom hämnare. Ur ett icke-emotionellt perspektiv är naturen naturligtvis likgiltig och vad som verkligen sker är att mänskligheten förstör sina egna livsvillkor (Evernden 1996, 92-104). Även Casta använder metaforen med den hämnande naturen, dock lyckas han undvika förenklad dikotomisering. Bilden av kultur och civilisation i böckerna är präglad av komplexitet och ambivalens. Ett tydligt exempel är när gruppen börjar bygga sin nya framtid genom att organisera sig i ett slags miniatyrsamhälle och skapa rutiner och ritualer. Detta sker i den första boken när de för en tid slår sig ner på ödegården och i den andra när de bosätter sig på en liten ögrupp, bygger hus och döper platsen och det nyfödda barnet. De känner även ett behov av att hålla reda på tiden genom att göra olika slags kalendrar. Exempelvis arbetar Gabriel hårt för att skapa en tidmätare i form av ett solur (Casta 2012, 177; 235f). Titeln på den andra boken, *Under Tiden*, är tematiskt viktig, eftersom olika historiska tider existerar samtidigt i skildringen. Detta kan tolkas som en misstro mot rationalitet och linjär tidsuppfattning. Det ideal som hålls fram är dock inte att gå tillbaka till en förhistorisk, "naturlig" livsstil, utan snarare att skapa en ny typ av hållbar civilisation.

När den första boken slutar lämnar de fyra tonåringarna kusten på sin flotte, som de vid det här laget har byggt om. Gruppen har utökats med ytterligare ett antal barn som de har mött under dramatiska omständigheter och räddat från ett liv i utsatthet och nöd. De tar också med sig hunden Devil som de hittat i den övergivna staden, några grisar och några aubergineplantor som de har lyckats odla fram. Jämförelsen med Noaks Ark är uppenbar och påpekas också av berättaren ett flertal gånger. På det hela taget fyller intertexter en viktig funktion i berättelsen genom att understryka och förutsäga den dystopiska, men också i viss mån utopiska, tematiken. I den första romanen citeras dikter av Gunnar Ekelöf upprepade gånger. Hans uttryck och titel *Sent på jorden* (1932) passar historien väldigt väl. Referenser till Harry Martinsons rymdepos *Aniara* (1956) åter-

kommer också flera gånger, liksom Ingmar Bergmans film *Det sjunde inseglet* (1957), och den dystopiska Hollywood-filmen *Independence Day* (1996). Den andra boken inleds med ett citat av Tomas Tranströmer: "Det finns mitt i skogen en oväntad glänta som bara kan hittas av den som gått vilse" (ur *Gläntan* 1978), ett citat som symboliskt betonar motivet med en möjlig ny start efter att allt gått fel. Andra mer indirekta intertexter är Daniel Defoes *Robinson Crusoe*, William Goldings *Flugornas herre* och överhuvudtaget den robinsonadgenre som blivit en viktig del av den barnlitterära traditionen (Kåreland 2015, 63).

Så småningom bosätter sig gruppen på en ny plats, som de bestämmer sig för att kalla "Cirkelöarna". De bygger ett hus och en segelbåt, de startar en skola och de lyckas leva av vad den nu något återhämtade naturen kan ge dem. Det är dock ett enkelt liv och Judit jämför ofta deras sätt att leva med djurens. Speciellt hennes dotter, som fått namnet Vind, beskrivs som "hälften djur och hälften människa" (Casta 2012, 63). Hon växer och lär sig väldigt snabbt och visar sig så småningom vara en extraordinär person: "Hon är en blivande ledare, den som en dag ska visa vägen" (Casta 2012, 93). Här finns en parallell till det Alice Curry har diskuterat ur ett ekofeministiskt perspektiv, nämligen tendensen att sammankoppla kvinnan med naturen och "det djuriska", vilket även om det ofta sker med positiva konnotationer tenderar bli stereotyp och problematiskt (Curry 2013, s 59ff). Ett typiskt drag, som alltså också Casta använder, är att dessa kvinnliga karaktärer bär namn som anknyter till naturen. Dock väjer han undan för den förenklade könskodningen då även pojken Li Li beskrivs ha denna kvalitet att i vissa avseenden likna ett djur och samtidigt vara en av dem som kan rädda framtiden genom att sammanföra natur och kultur till en ny sorts syntes. Li Li lever i själva verket under medeltiden, men genom den fantasy-präglade hanteringen av tidsfaktorn i berättelsen möter och interagerar han med Judit och hennes grupp,

Carrie Hintz och Elaine Ostry diskuterar vad de kallar "en gemensam trop" i dystopisk liksom utopisk litteratur för unga läsare: "the emphasis on the lie, the secret and unsavoury workings of the society that the teen hero uncovers" (Hintz & Ostry 2003, 9), vilket också kan jämföras med vad Buell (2001, 40) talar om i termer av ett återkommande David versus Goliat-motiv i litteratur som uppehåller sig vid *toxic discourse*. Elisabeth Braithwaite (2012) undersöker ett liknande fenomen, nämligen hur skönlitteratur för unga vuxna, i detta fall berättelser som äger rum efter en stor kärnkraftsolycka, ofta betonar underliggande generationskonflikter. Att den äldre generationen ses

som ansvarig för katastroferna och den yngre har att hantera och leva med följderna av dem är en diskussion som återkommer också i flera av bidragen i antologin *Wild Things: Children; Culture and Eco-criticism* (2004). I Castas romaner är hoppet om en bättre framtid definitivt kopplat till de unga hjältarna och speciellt till det lilla barnet, Vind. Även här undviks dock förenklingar och stereotyper, då också Judits mormor – som läsaren endast möter i tillbakablickar – representerar en möjlig framtid med sitt sätt att vårda och leva nära naturen. Skulden läggs därmed inte främst på den äldre generationen, utan snarare på en viss typ av livsstil och samhälle. Detta samhälle raseras i och med katastrofen, men den mänskliga impuls som ligger bakom det destruktiva finns kvar, representerad exempelvis av den grupp svartklädda män som i sin brutala egoism och hänsynslöshet hotar huvudpersonernas existens.

En intressant aspekt är att skolan som de fyra huvudpersonerna till att börja med är elever på dels har en kulturprofil, dels tidigare varit en skola för elever med särskilda behov. Det är inte explicit uttalat, men intrycket är att Judit, Dinah, David och Gabriel har lite av båda sidorna i sina personligheter. De är alla konstnärligt begåvade. David har en sångröst utöver det vanliga, Dinah gör fantastiska målningar, Gabriel skapar filmer och Judit hanterar språket på ett kreativt sätt både i tal och skrift. De har samtidigt bekymmer som återkommande depressioner och brist på aggressions- och impuls kontroll, tillstånd som framstår som adekvata reaktioner på den värld de lever i och som också, visar det sig, snarast tycks bidra till att göra dem till överlevare när världen nästan går under. Den heroiska diskursen blir därmed av komplex art.

Trots det dystopiska temat slutar inte berättelsen i pessimism utan i hopp om en ny och bättre framtid. Dessutom är det snarast *via* det som kan benämnas *toxic discourse* som hotet om undergång förvandlas till sin motsats. En viktig dialog sker när gruppen tittar på den gulaktiga bubblande jorden i mitten av den första boken:

”Det är nästan som i början”, säger David, ”När livet uppstår”.

”Eller i slutet”, säger jag. ”När livet dör ut”.

Ingen säger något. Vi betraktar hägringarnas nonchalanta lek med mönster och former.

”Eller både och”, säger Gabriel efter en stund. ”När det tar slut och börjar om igen.” (Casta 2011, 167-168)

Sammanfattande reflektioner

Den svenska författaren Stefan Casta har skrivit ett antal böcker för barn och vuxna med naturen och miljön som central tematik. I de två ungdomsromanerna, *Den Gröna Cirkeln* (2011) och *Under Tiden* (2012), kombineras detta engagemang med en originellt upplagd dystopisk berättelse om fyra ungdomar som överlever en klimatkatastrof, men går vilse i en värld de inte längre känner igen och där normal logik inte tycks existera. Processen kan illustreras med Buells ekokritiska begrepp *toxic discourse*, eftersom de element han beskriver som utmärkande för diskursen, som den giftiga miljön som inte går att undkomma och förtrycket från mäktiga ekonomiska intressen, utgör genomgående teman i berättelsen. Det element Buell beskriver som föreställningen om ett förlorat paradisi är hos Casta snarast av hypotetisk karaktär. Någon ideal historisk tidpunkt pekas inte ut i romanerna. Däremot skisseras att det finns en potential att leva på ett hållbart sätt.

Efter smärtsamma förluster och insikter lyckas de fyra huvudpersonerna starta ett nytt liv. De blir efter hand ett slags symboler för en ny framtid, ett mönster som känns igen från många dystopiska och fantasyinspirerade ungdomsböcker (och filmer), där den svage och förtryckte ofta visar sig vara hjälten. Detta är ännu mer tydligt i skildringen av nästa generation, representerad av den lilla flickan Vind, som är nästan mytiskt beskriven som en frälsare. Bibliska referenser som denna, liksom de återkommande om syndafloden, är exempel på den intertextuella väv som är viktig i romanerna och som tycks bära fram ett budskap om andlig öppenhet och livsnärhet. Detta understryks också av den berättarröst som i andra boken särskilt synliggörs i kursiverade passager med metafiktiva inslag och som återkommande talar om drömmars betydelse, om sammanhanget mellan dåtid, nutid och framtid och om människans förhållande till djuren.

Genom hela berättelsen uttrycks en ambivalens gentemot kultur och civilisation. I sin extrem kan samhället, och särskilt dess ekonomiska organisation, vara dödligt destruktiv, men en strävan mot civilisation framstår som en viktig del av att vara människa och därmed också som en del av naturen. Natur och kultur blir således sammanflätade på ett sätt som skiljer sig från den konventionella dikotomin och som även har utopiska element. Den utveckling som skildras i verken passar väl in på det som kallas *ecotopia*, definierat som "the birth of a civilisation from a fusion of nature and culture in a small-scale community [...] a good society grounded in sound ecological norms and principles, and in harmony between human beings and the natural environment" (Bradford et al. 2008, 93–101).

Framtidsskildringar som dessa speglar vårt nuvarande samhälle och det är uppenbart att retoriken är påverkad av de senaste årens eskalerande klimat- och miljödebatter. Det didaktiska och ideologiska syftet med dystopiska berättelser av det slag som här beskrivits är naturligtvis ofta att mana till engagemang för miljöfrågor och en hållbar framtid bland ungdomar. I jämförelse med den anglosaxiska ungdomsdystopin som i hög grad riktar den kritiska udden mot stat och myndigheter (Nilson 2013, 45–50), representeras det destruktiva i Castas berättelse främst av kortsiktiga ekonomiska vinstintressen sammanflätade med omedvetet hänsynslös konsumtion. Genom att placera historien i en tänkt framtid, använda en komplex berättarkonstruktion och även lägga till fantastiska element skapar författaren dessutom ett slags "Verfremdungseffekt" när det gäller sådant vi kanske sällan ifrågasätter med vår livsstil. Detta estetiska grepp kan innebära en befriande relativisering för unga läsare och den sammantagna läsoplevelsen påverka synen på vad som är verkliga respektive skenbara begränsningar i tillvaron. De ekonomiska, sociala och kulturella drivkrafter som styr många av våra livsval är inte på något vis självklara och därför alltid möjliga att ompröva.

Biografisk information: Åsa Nilsson Skåve är lektor i litteraturvetenskap vid Linnéuniversitetet. Hennes doktorsavhandling från 2007 behandlade Stina Aronsons berättarkonst och den modernitets- och civilisationskritik som präglar författarskapet. Andra forskningsintressen är unga läsare, skönlitteratur i det flerspråkiga klassrummet och ekokritiska läsningar av modern svensk litteratur, som Klas Östergrens Orkanpartyt (2007). I ett påbörjat projekt om ungdomsdystopier kombineras dessa frågor om civilisationskritik, ekokritik, barn- och ungdomslitteratur och ungas läsning.

Litteraturförteckning

Basu, Balaka, Katherine R Broad & Carrie Hintz (red.). *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers*. New York & London: Routledge, 2013.

Booker, M. Keith. *The Dystopian Impulse in Modern Literature*. Westport Connecticut/ London: Greenwood Press, 1994.

Bradford, Clare, Kerry Mallan, John Stephens & Robyn McCallum. *New World Orders in Contemporary Children's Literature: Utopian Transformations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

Buell, Lawrence. *Writing for an Endangered World: Literature, Culture and Environment in the U.S. and Beyond*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 2001.

Buell, Lawrence. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Oxford: Blackwell, 2005.

Braithwaite, Elisabeth. "The hope - the one hope - is that your generation will prove wiser and more responsible than mine.' Constructions of guilt in a selection of disaster texts for young adults". I *Barnboken*, 2012: 35.

Castá, Stefan. *Den gröna cirkeln*. Bromma: Opal, 2011.

Castá, Stefan. *Under tiden*. Bromma: Opal, 2012.

Curry, Alice. *Environmental Crisis in Young Adult Fiction: A Poetics of Earth*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2013.

Dobrin, Sidney I. & Kidd, Kenneth B. (red.). *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*. Detroit: Wayne University Press, 2004.

Greg Garrard. *Ecocriticism*. London: Routledge, 2004.

Genette, Gerard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Översättning Jane E. Lewin. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1980 (1972).

Hintz, Carrie & Ostry, Elaine. "Introduction". I *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adult*. Red. Carrie Hintz & Elaine Ostry. New York & London: Routledge, 2003, s. 1-20.

Kåreland, Lena. *Skönlitteratur för barn och unga. Historik, genrer, termer, analyser*. Lund: Studentlitteratur, 2015.

Nilson, Maria. *Teen Noir. Om mörkret i modern ungdomslitteratur*. Lund: BTJ förlag, 2013.

Phillips, Dana. *The Truth of Ecology: Nature, Culture and Literature in America*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Sambell, Kay. "Presenting the Case for Social Change: The Creative Dilemma of Dystopian Writing for Children". I *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adult*. Red. Carrie Hintz & Elaine Ostry. New York & London: Routledge, 2003, s. 163-178.

Schultz, Sven Lars. "Förord". I *Ekokritik. Naturen i litteraturen*. Red. Sven Lars Schultz. Uppsala: Cemus skriftserie, nr 1, 2007.